

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

T a l e

ved

Sorøe Academies Indvielses-Fest

den 21de Maj 1827

af

O v e M a l l i n g,

Geheime Statsminister, Første Medlem af Directionen for Universitetet og de lærde Skoler,
Ridder af Elephanten og Dannebrogsmænd.

Kjøbenhavn.

Trykt hos Directeur Jens Hostrup Schuls,
Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

1827.

Stormægtigste allernaadigste Konge!

Et hæderligt, men for mig tillige vanskeligt Kald har jeg i denne Stund at røgte. Jeg skal tale for min Konge, og min Siæl fyldes af den dybe Verbodighed, der har Undseelighed i Følge. Jeg skal tillige høres af Kongehusets Fyrster, flere af Statens ophøiede Mand, og af Videnskabernes Dyrkere og Yndere, som alle vide at stielne Tanker og veie Ord. Ogsaa dem skylder jeg Opmærksomhed paa hvad jeg siger. Selv staaer jeg frem en Alding nær 80 Aar, dette vidtfremrykte Maal paa Mennesselivets Bane, hvor Manddoms Jlden er for største Delen udblussset, hvor Tanken, som Blodet, gaaer langsomt, hvor Stemmen synker til Nathed. Men Embedsstilling og Embedspligt kalde mig. Gienstanden, hvorom skal tales, er kjær for mit Hierte. Jeg vil da stræbe at samle de Funster, som endnu maatte være tilbage i Hoved og i Barm, for, om muligt, at give noget Liv til min Tale, vistnok den sidste, som jeg faaer Evne og Leilighed til at fremføre om offentlig Sag ved offentlig Høitidelighed.

Maatte jeg kun ikke altfor uheldigen slutte dette Talerhvers, som ingensinde var mit bestemte Kald, men undertiden, ikke sjældent, blev tilfældigviis min Lod!

Jeg vil hæfte mig nær til Stiftelsen, hvis Fæst vi holde høitidelig; og da først kaste nogle Blik tilbage til hvad den i fremfarne Tider har været; dernæst yttre Forventninger om hvad den rimeligviis (Gud give Lykke!) kan vordre. Til disse Anskuelser tør jeg formode, at den høieste og høie Opmærksomhed, som værdiges mig, vil, i en Stund som denne, helst være henvendt.

Allernaadigste Konge!

Det er nu henimod to hundrede og halvtredshindstyve Aar siden en af de herligste Deres Majestæts Stamsfædre paa Danmarks Trone, Kong Frederik den Anden, lagde første Grund til en Stiftelse for videnskabelig Cultur i det skønne Sorø. Fremmed for saadan Cultur havde Stedet hidtil ikke været. De styggende Bøge, den speillfare Soe, de græsrigge Bange havde indbudet nogle Datidens Klostermænd til der at fæste Bo; rige og høibyrdige Dannemænd byggede dem Baaninger og Tempel og Altene; og ved Siden af Alterne, til hvis Tjeneste de egentligen offrede sig, opbevarede Klostermændene Lønninger af den saakaldte verdslige Wiisdom, som forhen havde glimret blandt Grækere og Romere. Men ligesom Christlæren selv, saaledes var ogsaa hiin verdslige Wiisdom bleven omhyllet af Middelalderens Taager, indtil Kraftmanden Luthers klarseende fyrige Aand giennembrød Taagerne, satte den himmelske Lære i sit skinnende Lys, og fremkaldte den sunde Fornuft til ogsaa at grandstke frit i andre Videnskaber, for at opklare og forædle dem.

Kort før Frederik den Andens Regieringstid var denne vigtige for Relis gion og Videnskaber heldige Tidspunkt indtruffet. Det nye Lys, som var antændt, havde banet sig Vej ogsaa ind i Norden, og Nordens Folkesærd som Nordens Konger havde aabnet Die og Sands for dets velgjørende Straaler.

At have grebet Lyset, var for en Konge som Frederik den Anden ikke nok: Det maatte efter hans Mening og Attraae holdes i varigt Liv, i varig Kraft, og til den Ende tidligen skintes især af den til videnskabelig Tænkning sig egnende Statens Ungdom, for med den at fremvove, og ved den i sin Tid at sprede sig ud til de høiere Kredse, fra hvilke menige Statsborgerne oplyses, veiledes, styres.

Som hans uforglemmelige Fader og Formand paa Tronen, Christian den Tredie, saaledes var derfor ogsaa han betænkt paa at grundlægge og fremelske

Skoler for den yngre, Academie for den modnere Alder. I denne sin kloge Raadslutning henvendte han sin Opmærksomhed ogsaa til det roelige Sorøe. "Her" sagde han, "her paa dette bequemme og behagelige Sted vil jeg grunde min Stiftelse, hvor altid herefter skal underholdes, opdrages, og oplæres et Antal af Landets Ungdom, lige mange af Adel og Ikke-Adel, som til at bruges i den christelige Religion og politiske Bestillinger kunne vorde tjenlige."

Som talt saa udført. Ikkun i tvende Aar, efter saaledes at have givet sit Kongebud, levede Kongen, men allerede i den korte Tid saae han sin Stiftelse i Gang med det Antal, han havde bestemt, og saaledes begyndt overlod han den til sin ham værdige Søn og Tronfølger Kong Christian den Fierde.

Til værdigere Hænder kunde den ikke overgaae. Christian den Fierde, denne selvtaenkende, selvarbeidende Monark, var det ikke nok at opretholde Stiftelsen; han udvidede og forbedrede den, forbandt med Skolen en Indretning for academiske Studier, lagde tvende store Herregodser til dets Indtægtskilder; og i de mange Aar, medens Scepteret rørte sig i hans kraftfulde Haand, stod Academiet og Skolen, med hinanden forbundne, i Fremgang og Flor.

"*Filiola mea*" var det Yndlingsnavn, han gav Stiftelsen, og Navnet kom fra hans Hierte. I hans Regjerings tidligere Aar havde han, efter Undersøgninger og Forslage fra de kloge og meest videnskabelige Mænd af hans Raad, formet Stiftelsens academiske Indretning: i de sildigere, 5 Aar nemlig før hans Død, lagde han ved nye Statuter nye Forbedringer til.

Af sin kongelige Omhue saae han ogsaa rige Frugter. — I hans Regjeringsstid nøde flere hundrede deels af adelige deels af borgerlige Stammer videnskabelig Dannelse i Stiftelsen; saa at der neppe var nogen af Landets ypperste og meest anseete Slægter, som jo tællede Sønner og Sønesønner, der i Sorø vare opdragne og oplærte. Mange af dem glimrede i Statens vigtigste og vigtige Embeder, mange i et værdigt og

virksomt Privatliv, hver i sin Kreds. Selv af sin kongelige Fader betroet, i tidlig Alder, til Skoleunderviisning i Sorøe, betroede han igjen sine Sonner, og blandt disse selv sin Frederik, der siden blev hans værdige Tronfølger, til samme Stiftelse, for der at anvende 3 Aar af hans Ungdom til Videnskaber og dannende Konster. Og hvad Under da, at ogsaa fremmede Nabofyrster sendte Sonner til Sorøe for at oplæres og dannes ved en Høiskole, hvilken en Konge som Christian den Fjerde, hvis Navn Europa ærede, havde taget under vedvarende Omhu og eget umiddelbare Tilsyn!

Ja! jeg kan vel nævne umiddelbart Tilsyn; thi naar Kongen ikke fandt sig opfordret til at være fraværende fra sin Hovedstad for, nu at værge for Landets Fred, endog ved eget Sværd, nu at tilsee med Anlæg af Grændse-Befæstninger, til hvilke han selv havde udkastet Planer, nu selv nærværende at pleie Ketten i de fjerne Statens Egne, nu paa eget Indlings-Stib at befare fraliggende Statens Kyster og bespeide Farvandedene omkring samme, hvor ofte saae man ham da ikke tage Hvile paa det ham kiære, Sorøe nærliggende, Antvorskov.

Dog hvad siger jeg "Hvile?" — Naar hvilede den Fjerde Christian? Hans hele Liv var jo idel Virksomhed i meer eller mindre anstrængende Arbejder. I disse sidste var hans Hvile paa Antvorskov; hvorfra han ideligen kastede sine forstende Blikke, undertiden selv begav sig hen til sit Sorøe, for paa Stedet selv eller fra Nærheden at beskue og bedømme hvad der foregik, og hvad der fremdeles kunde være at ordne til Gavn og Gode. Fast stod derfor hans hele lange Regjeringstid igiennem Stiftelsen, uagtet Krigene, som nu og da trykkede Landet; og ved sine Dages Ende saae han den endnu som et frodigt Træ, hvilket hans ærværdige Fader havde plantet, og han selv pleiet til Vært og Krone.

Men! — foranderligt er Alt under Solen, Naturen selv har sine omveblende Scener, stundom blide og oplivende, stundom mørke og hendaanende. Riger, Borge, Stæder, de større og de mindre, ligeledes. De grunde sig, vore, blomstre, men ere ikke sikre for at falde tilbage, segne, forgaae. Andre Lider, andre Tilfælde; andre Mennesker, og hos dem andre Grundsætninger, Anskuelser, Tilboieligheder, der virke ind i Ræden af Forbindelser og Samstillinger, til Fremvæxt eller Segnen, til Flor eller Undergang eftersom Strømmene føre.

Sorøe Stiftelsen har delet samme Skiæbne. Ved Christian den Fjerde stod den i frodig Væxt. Manglede Noget i Midler til den vedvarende Underholdning, han vidste at udfinde det. Var Nogen forsømmelig i at betale til rette Tid, han lod dem minde og mane.

Vidste han, — og det vidste han ofte — at hans kongelige Moder Sophie havde ved sin Sparksomhed og forstandige Huusholdning samlet nogen betydelig Sum over egen Fornødenhed, da var han hos hende sit Sorøes Lalsmand.

En saadan Søn's Ord kunde hos en saadan Moder ikke savne Bægt. I samlet Sum stænkede hun engang dertil fulde tolv tusinde Rigsdaler, den Tid en meget betydelig Sum, der ved sin aarlige Rente gav Stiftelsen en mærkelig Understøtning.

Christians bedagede graae Hoved segnede til Graven, og nu begyndte ogsaa Sorøe Stiftelsen at segne. De noksom bekiendte haarde Feidetider under hans Søn og Tronfølger Frederik den Fyerdie brøde ind.

Dem kunde den nu mindre paaagtede, mindre understøttede Stiftelse ikke udholde; og da stod den i kort Tid, ravende, indtil den academiske Jndretning faa Aar efter Krigen rystedes i sin Grundvold og ophørte. Skolen allene blev tilbage, men ikke som den udmærkede Skole, hvilken Frederik den Anden havde havt i Tanke og for Die.

At der ikke skulde blive Spor tilbage af det Academie, der havde virket saa meget til Gavn, og holdt mange Landets unge Mænd tilbage fra at tilfætte Penge og Sæder i Udlandet: dette syntes dog ikke at være ganske forsvarligt; og det manglede da ikke paa Planmagere til at kalde det frem igien, dog saaledes, at det skulde forlægges som et særskilt Ridder-Academie fra det roelige Sorø til den uroelige Hovedstad.

Men dets Grundvold undergravedes, i det at noget dets adspredte Gods solgtes for at afbetale paadrægen Gæld, og de tvende store samlede Godser Marieboe Kloster og Børglum Kloster droges bort derfra.

Hovedstadens Adspredelser begunstigede ikke heller Anlæggelsen der. Et slapt og forskielligt Overopsyn af flere i kort Tid afvejlende Overhofmestere kunde ikke holde det i Liv og Kraft.

Det stod da ikkun i kort Tid, men tvivnende, mere som Skygge end som Væsen, og maatte tilsidst falde sammen.

Bedre gif det ikke heller den i Sorø tilbageblevne Skole. Vel havde den beholdt det gamle forøiske Klostergods tilbage, men om det var mindre hensigtsvarende Bestyrelse af samme eller mindre heldigt Valg af Lærere for Skolen eller Andet, som dertil virkede, dette er nu ikke klart. Nok er det, at Skolen forfaldt, og det saa ganske og aldeles, at saa Nar efter Frederik den Fierdes Tid oinedes den neppe mere som Skole.

Jeg skal ikke dvæle ved i det Enkelte at udmale den haarde Skæbne, der saaledes rammede Kongernes Frederik den Andens og Christian den Fierdes forøiske Stiftelse.

Hellere iler jeg frem til de lysere Dage, som vel tøvede, men dog ikke udebleve.

Disse Dage fremkaldte Kongerne Christian den Siette og Frederik den Femte.

Det er bekiendt — de senere Tiders Aarbøger vidne derom — med hvormegen Omhu Kong Christian den Siette antog sig Landets videnskabelige Skoler og andre Indretninger, og hvormegent disse, medens han regierede, i mere end een Henseende forbedredes. Intet Under da, at hans høie Opmærksomhed ogsaa drog sig til Sorø, og at han med Misnoie saae til de sørgelige Ruiner, som der fremviste sig af et herligt Fortidens Værk. Saadant et Skjæggebillede, meente han, burde ikke staae til Skue. Han ophævede da pludseligen den faldne Skole, og bød Mænd, som havde hans Tillid, at undersøge hvilke Midler endnu vare tilbage, og udarbejde Plan til en nye Indretning, der værdigen kunde reises paa hine Ruiner; Planen blev ogsaa udkastet, og en nye udvidet Bygning derefter begyndt.

Men han naaede ikke den Glæde at see sit Værk fuldført.

Fuldførelsen gik over til hans Tronfølger, den ædelherte Frederik den Femte, under hvem, som under en anden August, Videnskab og Kunst vandt haddrende Lys og Beskyttelse.

Han, hvem hans Tids høie Digter ligesaa sandt som i digterisk Varme kaldte:

”Vil, naadig og retfærdig,
Sig selv, sin Trone værdig.”

formede det ved sine Kongebud, indviede det ved sin høie, huldrige Tilstedeværelse, og Sorø-Stiftelsen fremstod nu paa nye; men da flere af Midlerne til Opretholdelsen vare i Uheldsdagene blevne frastkaarne og anderledes anvendte, saa vare de tilbageblevne ikke tilstrækkelige til at give Stiftelsen den Omfang, som begge de fremfarne Konger Frederik den Anden og Christian den Fjerde havde aftegnet og udfyldt.

En mindre Maalestok maatte antages. Man gif derfor Skole=Jndretningen forbie og valgte allene et Academie. Men endda maatte Utilstrækkelighed af Grundformue befrygtes.

Her var det da, at Ludvig Holbergs Goddædighed kom til Hielp ved at henlægge til Stiftelsen i Sorø ikke allene det hele af ham samlede Jordegods, ikke mindre i Omfang end et Baronie, men ogsaa desuden hans øvrige Formue, en Værdie af 12,000 Rbdlr.; og hans vigtige Bogsamling.

Sieldne Holberg! hvo lykkedes det paa Literaturens ikke altid lønnende Bane at skrive sig riig som du? men ogsaa hvo vidste saa gavnligent at anvende samlet Rigdom?

Ved dine mange og ypperlige Arbeider til at udbrede videnskabelig Cultur vidt omkring i Fædrelandet, ogsaa udenfor de lærde Kredse, var den erhvervet: til saadan Culturens videre Fremme vilde du, at den skulde bære Frugter i Sorø, ikke allene for de Unge af adelige Slægter, men ogsaa for den Middelstand, i hvilken du selv var udsprungen, og i hvilken du selv ved lysende Fortienester havde udmærket dig!

Nu begyndte den anden mærkelige Periode for Sorø Stiftelsen: denne vel ikke saa riig paa unge Studerende som hiin den første, men desto mere glimrende ved de udmærkede Mænd, som betraadte Lærestolene, og ved de for Videnskaberne og Sproget, vort Fædrenesprog, vigtige Taler som derfra hørtes, og andre meget mærkelige Vidstabsarbeider, som derfra gif ud.

Ogsaa havde Sorø Stiftelsen forhen havt ypperlige Lærere: man nævner blandt disse især en Ernst, udmærket som Lovkyndig indtil at være givet Deel i Lovarbeidet til vores nugældende danske Lov; en Meursius, en Krag, begge bekendte ved deres Arbeider i den danske Historie og den gamle Philologie, den sidste tillige ved sine vel udførte

Stats-Orinder i Skotland, i England, i Polen, hvor han overalt erhvervede sig Hæder deels ved sin kloge Udfærd, deels ved sine zjrlige Taler. Men de sildigere nu ved Academiet ansatte Lærere gave dem intet efter i videnskabelige Kundskaber, og gik dem langt over i Fortienester af Fædrenelandets Sprog.

Vel manglede vort nordiske Sprog, end ikke i Oldtiden, Kraft, — Skrifter fra den Tid vidne derom — Men det var som Juvelen, førend den slibes, gehaltigt men raat. Igiennem Middelalderen vedligeholdt det tildeels sin Fjnd. — Vore Love fra den Tid vise dette. — Men itkun langsomt naaede det noget af den Rigdom og Boielighed, som et Sprog behøver for at udtrykke de med Folkeculturen stigende og mangfoldiggjorte Ideer og de livligere Følelser.

Saa godt som al Videnskabelighed og al Sprogfyndighed var indskrænket inden Klostermurene, og hvad der skreves, var almindeligen i et mere eller mindre fordærvet Romer-Sprog: Fædrene-Sproget brugtes ikke, dyrkedes ikke.

Ved Middelalderens Slutning, da et klarere Lys frembrød, og Aanden gaves mere Frihed til at tænke, grandste og udfinde, forsøgedes Ideemassen, ligesom og de høiere og finere Følelser, men Fædrene-Sprogets Cultur fulgte ikke strax ved Siden; man vedblev at tænke og tale i Romersproget, og i de nyere fremmede Sprog, som tidligere vare begyndte at slibes, at fremdannes. Fædrene-Sproget blev tilbage indtil Holberg, ivrig for at udbrede videnskabelig Oplysning til de Tænkende i Nationen, ogsaa udenfor den lærde Klasse, valgte dette Sprog for de fleste af sine forskiellige og vidtomgribende Udarbejdninger; men Rigdommen var saa stor i hans Ideer, Livligheden saa spillende i hans Tankegang, at han i det han nedskrev sine Værker, ikke altid fandt Forraad nok af danske Ord, eller disse ham nær nok ved Haanden for at kunne følge hans Tanker i

deres Fart; han søgte da, hvor danske Ord ikke strax stode ham tilrede, til Ord i fremmede Sprog, og gav dem dansk Tilsnit, altid mere fornøjet ved at vise sig riig i Tanker, end omhyggelig i at grandstke efter Ord.

Unyttige for Fædrenesproget vare imidlertid ikke hans Skrifter. Det vandt under hans Pen, de fremmede Ord uagtede, baade Fylde og Livlighed. Men altfor megen Tilblanding af fremmed Tale viiste sig allevegne saavel hos ham som i hans Fodspor hos hans samtidige Talere og Skribentere, hvorved Sproget tabte i Eiendommelighed.

Nu og da fremstod een og anden selvindbildt Sprogrenser, der vilde finde eller skabe danske Ord til at træde istedetfor de fremmede, men de bleve almindeligen staaende ved de enkelte Ord, som de omformede undertiden indtil Latterlighed.

At rense Sproget og paa samme Tid ved Fynd, Velklang og Nødske at hæve det frem ved Siden af andre Datidens meest dyrkede fremmede Sprog, dertil udfordredes mere end blot Ordspil: dette maatte være forbeholdt til samstemmige Beskræbelsere af Mænd, som Guldberg, Sneydorff, Kraft, Schythe, Erichsen, Kongsklew o. fl.

En velgiørende Genius ledte disse Mænd til Academiet i Gørse.

Alle fortrolige med Grækenlands og Roms gamle Clasfikere, som med Mændene fra Ludvig den Tiortendes og Samtidiges Tidsalder, vare de Alle tillige skarpe og fine Tankere enhver i sit Fag, Alle ivrige for og kyndige i Fædrene-Sproget og sammes Behandling.

Nu høstes fra Høitids-Cathedret i Gørse Academie Taler, de kærnefuldeste og skønneste, der endnu vare hørte i dansk Sprog; nu modtog man fra samme Musernes Vaaning endog store Værker, hvis Gienstande vare valgte, veiede, værdige; hvori Sproget var renset, kraftigt, grun-

dig, ædelt, frit, fiint, eftersom Gienstanden, der omhandlede, fordrede, eller Mændenes forskellige Talenter og Sprog-Studier tilfagde dem.

Guldberg lagde Haand paa ikke mindre end en almindelig Verdens-historie, men med hvilken han dog ikke formedelt Forandring i Embeds-stilling kom tilende. "Derfor vi længe have ønsket en almindelig Histo-rie" sagde Datidens lærdeste og smagfuldeste Kunstdommer, "da have vi Marsag til at være glade, at den omsider er falden i en Mands Haand, af hvis Lærdom, Skarpsindighed og Veltalenhed vi have Marsag til at vente et classisk Værk." "Hans Sprog" — det er Danner-Sproget, her tales om — "hans Sprog er ædelt, stærkt, hans Veltalenhed er altid underholdende, ikke fielden henrivende" og siden; om Foredraget i Histo-rien om den peloponnesiske Krig sagde samme Kunstdommer: "Beretningen om denne Krig er, hvad enten man agter paa Valget af Tildragelser, eller Ordenen i deres Sammensætning, eller Lys og Liv i de enkelte Deles Stilling, de deeltagende Personers Character, Udtryk og Sprog, fort hvad man seer paa til en Fortællings Ypperlighed, saa mester- lig, at Forfatteren ved at efterligne Thucidid har sat sig ved hans Side, og vi tør opbyde de vittigste Nationer at vise os en bedre skreven peloponnesisk Krigshistorie end denne."

Guldberg gjorde endvidere et Forsøg i Danner-Sproget ved at lade Plinii Lovtale lyde i dette Sprog; og hvilket Forsøg!

Kun den ivrige Ven af Fædrelandet og dets Sprog turde vove det, kun Mesteren i Sproget frembringe det. "Det fortæner vor For- undring" sagde han, i det han foretog Arbeidet, "at et Sprog, der i saa lang Tid er slet beegnet, har endnu saa megen Rigdom, Høi- hed, Skionhed. Det er endnu et af Europas de bedste, skiondt de Store have valgt sig et andet, de Lærde ogsaa et andet. Jeg vilde for at vise dette, foretage mig at oversætte en Tale, hvori det Høie, Levende

"og Fine var forenet med det Starke og Korte; slikt Valg faldt paa "Plinii Lystale som et stort Mesterværk." Bistnok var det et Boveskifte, at ville paa den Tid klæde et saadant Værk i dansk Dragt. Men til Sprogets og Mandens Ære lykkedes det over Forventning.

Snedorff skrev sin borgerlige Regiering: ogsaa et Værk af Omfang og Værd. "Han var", saaledes lod offentlig Dom om ham, "han var en af de første og ivrigste Befordrere af den gode Smag i Danmark og gav Sproget ikke ved Regler, men ved Mynstre, Lethed og Finhed i Stil. Ved Rigtighed i Tanker, Ordentlighed og Tydelighed i Foredrag, simpel og ukunstlet Vittighed vandt hans Skrivemaade en Tællelighed og Ynde, som stavede den uformærkt Indgang hos Alle, og vakte formelig Afsmag for det Stive og Pedantiske, hvormed Nogle, og den Uordentlighed og Skiodesløshed, hvormed Andre, behandlede Sproget. Som første offentlige Lærer i Danmark i de politiske Videnskaber lærte hans Nationens Skribenter at udtrykke sig om disse Gienstande med Finhed og Anstændighed."

Til dette hans Hovedværk kom endnu hans patriotiske Tilskuer og flere mindre Arbejder, alle veludtænkte, værdige, slebne i Sprog som i Tanker.

Kraft skrev sit store kiærnefulde Værk ogsaa om en vigtig Gienstand, men af andet Slags, sin Mechanik, og imidlertid sin philosophiske Afhandling om de vilde Folkeskæb, sine critiske Anskuelser i forøiste Breve til Videnskabernes Fremvæxt og Smagens Forbedring. Foruden de fuldmodne Bidrag, som disse og flere hans vigtige Arbejder gave til de mathematisk og philosophisk Videnskaber i og udenfor Landet, havde de ogsaa herlige Fortienester af det danske Sprog. Logisk og kiærnefuld Orden, Klogt, Valg af Udtrykke, Fynd og Klarhed fandt man hos ham overalt. Han maalede som Archimed, han talte som Plato.

Forskjellig fra ham, men original i og for sig selv, var den livligtildrende Schytte, for hvem Gratierne selv syntes at have blandet Farverne.

Hans vidtomfattende Værk om Staternes indvortes og udvortes Regiering taler endnu til hans Minde.

Saalænge han skrev i sin Manddoms Kraft, var dette hans Værk grundigt og riigt i Tanke som skjønt i Sprog. Men haard Sygdom svækkede hans Evner, og da blev Værkets Slutning mindre indholdsrigt i Tanker, men altid livligt og pyntet i Sprog.

Over hele Værket hvilede et Blomstertæppe. Letteede man det, fandt man altid Frugter, i hans Manddoms Alder vel rigere, men selv i den svækkede Alder altid kiendelige. Erichsen og Kongslew glimrede ikke allene som danske Lovkyndige, men og som danske Sprogkyndige, hver paa sin Maade; begge følgeværdige.

Saa herlige vare Frugterne af det forsiske Academies anden Periode. Man kan sige, at fra denne Periode begyndte det danske Sprogs gyldne Alder, og at det var fra Sorø, at denne egentligst gik ud.

Vistnok stode ogsaa i den Tid Forfattere frem udenfor den forsiske Forsamling, hvis Værker Sproget skylder meget.

Som saadanne kan man især nævne: af Eldre, Tyge Rothe og Lullin, af Senere, Ewald, Jacobi, Sporon; men hine Eldres Værker kom dog ikke for Lyset, førend Sprogforbedringen fra Sorø allerede havde fæstet Rod, Rothes ikke, førend han ved Sorø Academie havde øst af Rilden selv, og disse de Yngres ikke, førend Roden allerede havde studt Spirer, og Spirerne vakt almindelig Opmærksomhed.

Ja! meget grant erindrer jeg, hvorledes trindt omkring i Landet, endog i de fernere Egne fra Hovedstaden, ikke allene de ældre Mand af Cultur, men ogsaa de Yngre, der dyrkede Videnskaberne og Sproget med Lyst og med Smag, lyttede til Talerne, og greb efter Værkerne fra Sorø,

de Ældre for at erstatte sig Tabet af Holbergs Muse, de Yngre for at danne sig efter dem som efter classiske Bærker.

Sandelig! havde Sorø Academie i sin anden mærkelige Periode ikke udrettet andet end at holde saadanne Mænd som de nævnte Lærere og Forfattere i Virksomhed, da vilde det dog have virket nok for at erhverve sig udmærket Rang iblandt videnskabelige Stiftelser; men det virkede mere, og dette til sit Hoved-Hiemed.

Jkkun med faa unge Studerende begyndte vel den nye funderede Stiftelse; men i de fremlobende Dage voxede Antallet for en rum Tid, og for saavidt Forældre eller Bærger havde sørget for, at deres Børn eller Myndlinge havde betimeligen erhvervet de Forkundskaber, som nødvendigen udfordredres for at kunne modtage den høiere Underviisning, som Academiet ved sine herlige Lærere frembød, dannede sig ogsaa der Mænd, som siden i vigtige Embeder viste sig deres Dannelse i Sorø værdige.

End flere udbredte Virkninger vilde Stiftelsen i den Henseende have haft, naar Forældre og Bærger i Almindelighed havde, som nogle i Særdeleshed, vaaget for tidligere og bedre Dannelse fra Hiemmet, men desværre for Stiftelsen og for de Unge, som søgte den, var dette ikke altid Tilfældet. Ugierne nævner jeg det, men jeg kan ikke dølge det, som Dievidner have bemærket og antegnet: Naahed i Forkundskaber eller Mangel af disse forspildte for Sorø mangen dannelselig Yngling, for Staten mangen duelig Embedsmand, mangen udmærket Privatmand.

Denne Omstændighed, hvortil vel ogsaa kom undertiden en mindre kyndig Godsbestyrelse, ikke altid den Jver for Videnskaberne, som havde bestaaet de forrige — jeg tør vel sige — vanstueligen efterlignelige Lærere, indvirkede og samvirkede hen i Tiden saaledes paa Academiet, at det ikke kunde bestaae.

Dryffet blev det dog ikke som den forrige Indretning, men det sløvedes og faldt ved sig selv i Dvale, tilsidst i Slummer.

"Hvo" spurgte man sig "vækker nu den Slumrende? Skal Kongernes Frederik den Andens og Christian den Fierdes grundlagte, Christian den Siettes og Frederik den Femtes fornyede Stiftelse, Absalons og Holbergs Universal-Arving — skal den segne over fra Slummer til Søv, fra Søv til Død, eller vil nogen kraftig velgiørende Haand paa nye oprække, oplive den?"

Spørgsmaalet kunde ikke i Gierningen længe blive ubesvaret i en Tid, da Frederik den Siette, tidligen som Kronprinds, siden i den fremgaaende Tid som Konge, antog sig med Granskning og med Kraft enhver god Fædrenelandets Sag.

Ved at overskue de indvortes Indretninger i den Stat, som Forsynet havde lagt under hans høie styrende Omhue, kunde hans Øie ikke hvile roeligt ved Ruinerne i Gorse; de maatte, de skulde gienopreises. Men for at reise forsigteligen, og saa meget muligt til sikker Varighed, fandtes Forberedelser nødvendige. At ile til Værket selv var ikke saa vigtigt som at forbedre Grundvolden, og stadigen derpaa bygge frem. Denne Grundvold var her det fra ældre Tider tilbageblevne, og med den holbergste Gave formerede Jordegods. Fra denne Kilde skulde Hovedmidlerne til en tilkommende Opretholdelse bringes tilveie.

Men hvor usikker var ikke denne Kilde, medens den danske Fæstebondes Kaar vare saadanne som forhen under Jordfælledsstab, Stavnsbaand, vilkaarligt Hovarbeide. Disse haarde Baand, der hvilede tungt over den danske Fæstebonde, holdt ham ind under personlige Vilkaarligheder mere end under Lovens Skjærm, og trykte ham derved ned, ikke just til den Livegnes Skjæbne selv, men dog til en Stilling, som ikke havde lidet tilfælles med samme.

Fortie bør jeg dog ikke, at hvor Mænd af ædel Hue vare Gods-
eiere eller for det Offentlige Godsbestyrere, og selværvarende virkede med
Sagkundskab — og af saadanne kiendte jeg i min tidlige Alder mange —
der var Fæstebondens Tilstand altid blidere, men dette blidere blev da at
tilskrive et lykkeligt Tilfælde mere end Lovens Virkning. Gik Eiendom-
men eller Bestyrelsen over fra den ædle selvhandlende Mand til en haard-
hertet egennyttig Efterfølger — ogsaa saadanne kiendte jeg i den Tid —
da kunde flere Aars fremelsket Velstand i langt kortere Tid svækkes og
gaae tilgrunde.

Haard Behandling veed man egentligen ikke at have truffet Sorøe
Gods i de Decennier, som fulgte Academiets Genoprettelse under Kong
Frederik den Femte: imidlertid sporer man dog, at med den videns-
skabelige Fremgang holdt ikke Godsbestyrelsen lige Skridt. "Dette Gods"
sagde en af vore agtede statsoeconomiske Skribentere fra den Tid "befin-
"der sig i en slettere Tilstand end de fleste af dets Nabo-Godser især
"formedelst det besværende Hoyerie", og en Forandring i Deconomien —
Jordegods-oconomien nemlig — meente han derfor at ville være høit nød-
vendig.

Til saadan Forandring i Jordegods-Deconomien over hele Landet
var paa den Tid, da Sorøe Stiftelsen, som meldt, tildrog sig nye Høi-
kongelig Opmærksomhed, allerede mærkeligen indledet ved de høist velgjø-
rende Kongebud om Udskiftninger af Fælledskab, om Udskiftninger paa
egne Lodder, om bestemte Grændser og Regler for Pligt-Arbejde af Fæ-
stegaarde, om Frihed for Stavnsvangen; og Virkningen af disse Kon-
gebud vare ogsaa komne Sorøe Gods tilgode.

Men med dette Gods, som med selv det kongelige, fandt Hans
Majestæt Kongen at der kunde og burde til Indtægternes Forøgelse og
Betryggelse gaaes et Skridt videre saaledes, at Udskiftninger, Udskiftninger

og Indfredninger paadreves, og at de udflyttede, indfredede Lødder, med derpaa opførte velordnede Bygninger overdroges nuværende eller tilkommende Besiddere, naar de ønskede det, til Arv imod eengang for alle bestemt aarlig Afgift til Academiet. Uden overordentlige Udgifter til en saa vidt omfattende Plans Udførelse kunde den ikke sættes i værk, men ogsaa her viste sig den kongelige Omhu for Godset i højeste Maaade. Betydelige Forskud til disse Udgifter bleve af den kongelige Kasse foreskudte, som siden puncteligen ere betalte tilbage.

Saaledes blev da den Forandring i Deconomien paa det forøiske Jordegods, som hiin statsoeconomiske Forfatter i sin Tid ansaae høist fornøden, nu bragt tilveie, førend der skredes til Gienoprettelsen i og for sig selv.

Hastigere vilde dens modnere Frugter være bleve kiennte, naar ikke haarde Lider for Landet, først ved Krigs-Uheldene, som endnu ere os i Minde, dernæst ved de umiddelbare Følger af samme, og endeligen ved den pludselige Falden i Product-Priserne, som Danmark har delet med flere Europas Kornlande, havde virket herimod; men Modvirkningen selv uagtet, ere Frugter dog ikke udeblevne.

Mon vel Krigens Byrder vilde af den forøiske eller den øvrige Landets Bondejord været saa heldigen baarne? Mon de glippede Landmandens Forventninger, efter at Freden var kommen tilbage, skulde af Mange med saamegen Taal kunne have været anskuede, naar ikke hine velgiørende Løsbud i Forveien vare fra Tronen udgangne og havde forberedt til at gaae Uheldene imod?

Fortidens Erfaringer vidne om, hvorlidet Fæstebonden i den daværende Forfatning kunde bære saadanne Uheld. I Krigstid blev Sorø Gods engang ganske ødelagt, og kun en lang Rød af følgende Fredsaar kunde derefter paa nogen Maaade reise det igien.

Hermed være det dog ikke sagt, at enhver Bondegaard her eller andensteds er ved de nye Lovbud, de nye understøttende Indretninger, bleven Velstandens eller Velmagtens Sæde.

Ukyndighed, Uforsigtighed, Uvirksohmhed, ja endog Uordentlighed i een eller anden Henseende — (og hvorfor skulle ikke saadanne som andre menneskelige Svagheder, som selv i de høiere Classer ikke ere ukjendte, ogsaa kunne finde Sted i Bondestanden?) — saadanne og andre Omstændigheder siger jeg, kunne vel hist og her virke imod Lovene og Indretningernes Niemeed, ja svække eller tilintetgjøre den Velmagt eller Velstand, som ellers var muellig; men dette er imidlertid vist, at fra Landboe-Lovgivningens Side er nu intet til Hinder, men endog meget til Fremme for at enhver forstandig, stræbsom, ordentlig og sparsom Bonde kan (uafværgelige Uheld fraregnede) arbejde sig frem til den Stilling, at han, ikke i Uforstandens trodsige, men i den værdige Selvfølelses sindige Sprog, kan som Fribonden hos Danmarks Ewald sige:

Jeg yder min Skat,
Har endda nok for mig
Og noget til min Næste.

og at om Fribondens flittige, noisomme, sædelige Hustru kan siges med en anden ogsaa udmærket Digter:

Tryk i sin snævre Kreds hun møtter sig med lidt
Og møder trætte Mand med tarvelige Retter
Og trivelige Søn ved Fadens Side sætter
Og siger: "Mand og Søn og Huus og Gaard er mit."

Lykkeligt Academiet! Lykkeligt hele Landet! om Fleerheden af Jorddyrkerne, den største den bedste, kunde tale, handle saaledes. Naar Marven trives, faaer Legemet Kraft: naar den tæres følger Afsmagt og Fald.

Jeg har saaledes søgt at skildre, hvad Sorø Stiftelsen var. Det staaer mig nu tilbage med nogle Ord at yttre mig om det, den (Gud give sin Betsignelse!) kan og bør vorde.

Let er det for Menneskets Øie at see tilbage til det Forbigangne og skue Billedet, som det har viist sig i det virkelige; vanskeliggere derimod at see ud i Fremtiden.

Her kaster sig for Øiet et Slør, som Tiden allene kan efterhaanden drage tilside, og her kan man allene dvæle ved Sandsynligheder, og grunde disse som mulige Følger paa de Virkeligheder, man har for Øinene; og hvilke Virkeligheder have vi da nu, — fra hvilke at gaae ud? —

Som den første af disse kan jeg med Glæde nævne Stiftelsens nuværende Formue. Allerede har jeg berørt de forberedende Forbedringer, som ere iværksatte for at fornye og sikke den Indtægter af dens gamle Godser.

Jeg kan tilføie, at i den Hviletid, som Forsigtighed bød at forlange, og som derfor og fra Tronen tillodes forlænget, ere Summer opsparede saaledes, at ikke allene tvende nye samlede Jordegodser have kunnet erhverves og tillægges Stiftelsens forrige Grundformue af samme Slags, men endog den vidtomfattende Bygning, som nu staaer i Stedet for den forrige, hvilken en ulykkelig Waade-Åld lagde i Gruus, har kunnet opføres; og det er saa langt fra, at ved disse kostbare nye Erhvervelser nogen Skied er paadragen, at Stiftelsen endog kan eie en nye betydelig fast Capital-Fond, som ved sine Renter kan komme til Hjælp naar og saavidt udfordres.

Fra den oeconomiske Side — og denne er den meget vigtige — er altsaa Stiftelsen, saavidt timeligt Gods kan være det, sikket Velmagt og Varighed.

Den Mand see vi iblandt os, ved hvis utrættede Virksomhed Planen for Jordgodssets Forbedring, efter de fra Tronen antagne og befalede Regler, puncteligen er fremmet, hvis Omhu for, i Stiftelsens Hviletid at opspare og klogeligen at omsætte det Opspærede til de største og meest sikre Frugter et saadant Pengevæsen skuldes. Stiftelsen skal altid vide ham Tak for disse hans virksomme Bestræbelser, og altid nævne ham og dem med Hoiagtelse.

Den anden Virkelighed, hvorpaa at grunde Forventninger for Fremtiden, er Planen for Stiftelsens fornnyede Virksomhed, dens tilsigtede Drift. Denne Plan ligger klart i de nye Statuter, som Deres Majestæt allernaadigst har givet. Det har behaget Allerhøiøstamme at befale, at disse Statuter skulle ved denne Dags Høitidelighed for første Gang offentlig læses og forkyndes: denne Befaling skal nu allerunderdanigst efterkommes:

(Her oplæstes Statuterne. Derpaa vedblev Taleren saaledes:)

Disse vare Kongens Bud om Stiftelsen, saadan som den skal werde og virke.

Vi modtage dem med dybeste Erbødighed, med glad Hørsommelighed, alle vi, til hvem det blev betroet at vaage for og virke til deres Udførelse.

De skulle og være vitterlige for alle dem, der have Opmærksomhed for Stiftelsen; dem især som hidtil have ønsket, eller herefter kunne ønske deres Børn eller Myndlinge den offentlige Opdragelse og Underviisning, som Stiftelsen kan give. —

Samle vi til sammentrængt Synspunkt samtlige Statuternes Kiærne, da ligger den os klar for Dine:

Kongen vil — (og dette vilde ligeledes hans høie Forfædre) — at Sorø Stiftelsen skal werde en Planteskole, hvor en Deel af Landets

Ynglinge kunne dannes til i sin Tid ved fortsatte Studier, være sig ved Universiteternes Faculteter, eller i det private Livs ogsaa fremdannende Skole for den velopførte, tankevante Ungdom, at vorde duelige, agtbare, Staten gavnlige Mænd.

Til den Ende skal Underviisning og Opdragelse i tidlig Alder her kunne begyndes; til den Ende skal Oldtidens den classiske Literatur her lægges til Grund, og de meest dyrkede af Europas levende Sprog stilles samme ved Siden: til den Ende Religionens og Moralens hellige Grundlærdomme forklares og indskræpes, Historiens lærerige Aarbøger ligge aabnede, Naturens herlige Værker paavises, Mathematikens og Philosophiens grundfæstede Sandheder vække til sund, selvstændig Fornuft, denne den sikreste Lederinde i Livet, der aldrig kan noksom anprises, aldrig noksom fremdyrkes: til den Ende skal ved velordnede Legemsøvelser sørges for, at sunde Siæle boe i sunde Legemer: til den Ende skulle ogsaa frie Kunster række de alvorligere Videnskaber Haand, og give Hvile eller rettere Forfriskning efter de skarpere Anstrængelser: Alt saaledes samordnet, at det vigtige Siemeed, Ungdommens forberedende Dannelse, kan opnaaes. —

Saa være du da nu paa nye indviet, i heldig som i høitidelig Stund indviet, til Kongens Velbehag, til Statens Lær og indviet, du yndige sørske Indfredning for Videnskab og Kultur!

Inden for dit Hegn blomstre stedse Eenighed, sund Forstand, ægte Sands for hvad der er Sandt og Vædt, Orden og god Skik!

Ud fra dit Hegn vandre veldannede Ynglinge, der ved Skindet af den Fakkell, som her antændtes, lede sig frem til at vorde duelige, retskafne Mænd, trofaste og ivrige for Konge og Fædreland!

Erindt om dit Hegn vorde hos dine Landboer tarvelig Vindstis belighed dem til Velmagt, og derved ogsaa dig til Gavn og Gode!

Jeg saae den Morgenrøde, som paa nye fremkaldtes over dig; om jeg skal see videre end til Morgenrøden er uvisst: Mine Dage hælde ad Aften. Men hvad enten disse mine Dage vorde flere eller færre: indtil min sidste Stund skal jeg fryde mig ved, under min Konges Dine at have været betroet til at tage Deel i Arbeidet til den fornøede Stiftelse, fryde mig ved at have seet Frederik den Siette, ligesom fordem hiin den herlige Konge-Udving Christian den Fierde at bestige Kongestolen i Academiets Høitidsaal for at forherlige dets Indvielse; og med denne min Fryd skal stedse forene sig det mit Hjertes inderligste Ønske, som nu opliver mig, og hvilket jeg er forvisset om at Alle istemme: Gud vel= signe Kongen, ved Kongen Landet! ved Kongen og Landet Sorøe Academie!
